12/06/2020

Ο Βίος του Αγίου Τριφυλλίου Επισκόπου Λήδρων (Λευκωσίας)

Εκκλησία της Κύπρου / Ι.Μ. Μόρφου

Αρχιμανδρίτου Φωτίου Ιωακείμ

Ὁ ἅγιος Τριφύλλιος, τοιχ. (15ος αἰ), ἱερὰ μονὴ Σταυροῦ Ἁγιασμάτι Ὁ ἐν ἁγίοις Πατὴρ ἡμῶν Τριφύλλιος, τὸ μυρίπνοο ἄνθος τοῦ Παραδείσου, ὁ πολιοῦχος τῆς Λευκωσίας καὶ τὸ καύχημα τῆς Νήσου τῶν Ἁγίων Κύπρου, σύμφωνα μὲ ἀρχαία παράδοση1, καταγόταν ἀπὸ τὴ μεγαλόπολη Ρώμη, ὅπου γεννήθηκε κατὰ τὶς ἀρχές τοῦ 4ου μ.Χ. αἰώνα.

Οἱ γονεῖς τοῦ ἁγίου ἦταν ἀπὸ τοὺς πλουσιώτερους καὶ ἐπιφανέστερους ἄρχοντες τῆς Ρώμης, ἀλλὰ πιὸ πολὺ τοὺς κοσμοῦσε ἡ εὐσέβεια καὶ ἡ πίστη στὸν Χριστό. Γιὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς ὁ πατέρας τοῦ ἁγίου συγκαταλέχθηκε στοὺς δώδεκα

μεγιστάνες, τοὺς ὁποίους ὁ Μέγας Κωνσταντίνος κάλεσε ἀπὸ τὴ Ρώμη στὴ Νέα Ρώμη, τὴν Κωνσταντινούπολη, τὴν ὁποία, ὅταν ἵδρυσε, θέλησε νὰ τιμήσει, ὄχι μόνο μὲ λαμπρὰ οἰκοδομήματα, ἀλλὰ καὶ μὲ ἐπιφανεῖς ἀνθρώπους, ὥστε νὰ μὴ ὑστερεῖ καθόλου ἀπὸ τὴν παλαιὰ Ρώμη.

Στὴν Κωνσταντινούπολη, λοιπόν, ἀνατράφηκε ὁ μικρὸς Τριφύλλιος «ἐν παιδείᾳ καὶ νουθεσίᾳ Κυρίου», καὶ σπούδασε τὰ πρῶτα ἐγκύκλια μαθήματα. Ἐκεῖ ἀρδεύθηκε προπαντὸς ἀπὸ τὴ μελέτη τῶν θείων Γραφῶν, σὰν δένδρο πολύφυλλο «παρὰ τὰς διεξόδους τῶν ὑδάτων», ἀποφέροντας πλούσιο πνευματικὸ καρπό. Ὅταν δὲ ὁ Κύριος μετὰ ἀπὸ λίγα χρόνια κάλεσε κοντά Του τὸν ἐνάρετο πατέρα του, ὁ Τριφύλλιος ἀποφασίζει μὲ τὴν ἁγία μητέρα του Δομνίκη νὰ ταξιδέψουν στὰ Ἱεροσόλυμα, γιὰ νὰ προσκυνήσουν τοὺς Ἁγίους Τόπους, τοὺς ὁποίους ὁ Δεσπότης Χριστὸς καθαγίασε μὲ τὴν παναγία ἐπὶ γῆς ζωή Του. Μετὰ τὸ προσκύνημα, ὁ ἅγιος μεταβαίνει μὲ τὴ μητέρα του στὴ Βηρυτό, ὅπου καὶ παραμένει γιὰ ἀρκετὸ διάστημα, σπουδάζοντας τὴ νομικὴ ἐπιστήμη2.

Τότε στὴν Κύπρο ἄκμαζε ὁ ἅγιος Σπυρίδων, ὁ περιλάλητος ἐπίσκοπος Τριμιθοῦντος, ἡ φήμη τῆς ἁγιότητας καὶ τῶν θαυμάτων τοῦ ὁποίου εἶχε ἁπλωθεῖ σ᾽ ὅλο τὸν χριστιανικὸ κόσμο. Καὶ ὁ Τριφύλλιος μὲ τὴ μητέρα του, θελγόμενοι ἀπὸ τὴν ἀρετὴ τοῦ σκεύους τούτου τῆς ἐκλογῆς, ἔρχονται στὴν Κύπρο, γιὰ νὰ θαλφθοῦν ἀπὸ τὴ χάρη τοῦ μεγάλου θαυματουργοῦ. Ἀφίνοντας λοιπὸν τὴ σπουδὴ τῶν ἐγκοσμίων μαθημάτων, ὁ Τριφύλλιος γίνεται φοιτητὴς τοῦ ταπεινοῦ καὶ θαυμαστοῦ Σπυρίδωνος, καὶ μαθητεύει σ᾽ αὐτὸν στὰ μαθήματα τῆς Εὐαγγελικῆς τελειότητας. Μὲ τὶς εὐχές, τὸ παράδειγμα καὶ τὴν καθοδήγηση τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος, ὁ Τριφύλλιος φθάνει «εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ» καὶ γίνεται καὶ ὁ ἴδιος δοχεῖο τῶν χαρισμάτων τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

Ὁ ἅγιος Σπυρίδων, ἐκτιμώντας τὴν ἀρετὴ τοῦ μαθητῆ του, τὸν χειροτονεῖ διάκονο καὶ τὸν ἔχει πάντοτε στὴ συνοδία του. Πολλὲς φορὲς εἶναι ποὺ οἱ δύο ἅγιοι πῆγαν μαζὶ σὲ περιοδεῖες, ὄχι μόνο ἐντὸς τῆς Κύπρου, ἀλλὰ καὶ στὸ ἐξωτερικό. Κάποτε, γιὰ παράδειγμα, ἀσθένησε σοβαρὰ ὁ βασιλιὰς Κωνστάντιος, γυιὸς τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, ἐνῶ βρισκόταν στὴν Ἀντιόχεια τῆς Συρίας. Σὲ θεϊκὴ ὀπτασία τοῦ ὑποδείχθηκαν δύο ἐπίσκοποι, ποὺ μόνο αὐτοὶ θὰ μποροῦσαν νὰ τὸν θεραπεύσουν. Ἔτσι ὁ Κωνστάντιος κάλεσε ὅλους τοὺς ἐπισκόπους τῆς Ἀνατολῆς νὰ τὸν ἐπισκεφθοῦν, ἐλπίζοντας νὰ ἀναγνωρίσει μεταξύ τους αὐτούς, ποὺ τοῦ ὑποδείχθηκαν ἄνωθεν, γιὰ νὰ τὸν θεραπεύσουν. Τότε καὶ ὁ μέγας Σπυρίδων μαζὶ μὲ τὸν διάκονο εἰσέτι Τριφύλλιο μετέβησαν στὴν Ἀντιόχεια, ὁ δὲ Κωνστάντιος ἀναγνώρισε μὲν τὸν ἅγιο Σπυρίδωνα, ὄχι ὅμως καὶ τὸν Τριφύλλιο, ποὺ ἀκόμη δὲν εἶχε γίνει ἐπίσκοπος. Πράγματι, μὲ τὶς προσευχές τους θεραπεύθηκε τελείως ὁ Κωνστάντιος3.

Ὁ ἅγιος Τριφύλλιος, ποὺ εἶχε ἤδη ἐκλεγεῖ ἀρχιερέας ἀπὸ τὸν Θεό, ὅπως φανερώνει ἡ πιὸ πάνω ὀπτασία, χειροτονεῖται στὴ συνέχεια γιὰ τὴν ἁγιότητά του ἐπίσκοπος τῆς πόλης τῶν Λήδρων4, δηλαδὴ τῆς σημερινῆς Λευκωσίας. Μὲ τὴν ἄνοδό του στὴν ἀρχιερατικὴ καθέδρα, ὁ ἅγιος ἐπιδόθηκε μὲ μεγαλύτερο ζῆλο στὴν ἀρετή, ποιμαίνοντας μὲ ἀγάπη καὶ αὐτοθυσία τὸ ποίμνιο, ποὺ ἡ θεία Χάρη τοῦ ἐμπιστεύθηκε, καὶ κηρύττοντας ἀδιάλειπτα τὸν θεῖο Λόγο, ὡς πλουτισμένος μὲ ρητορικὴ δύναμη. Πάντοτε ὅμως καὶ σὲ ὅλα βρισκόταν κάτω ἀπὸ τὴ σθεναρὴ πατρικὴ καθοδήγηση τοῦ θαυμαστοῦ Σπυρίδωνος. Ἡ ἱστορία μᾶς διέσωσε ἕνα χαριτωμένο σχετικὸ ἐπεισόδιο. Σὲ κάποια ἐκκλησιαστικὴ σύναξη ὁ Γέροντας ἐπίσκοπος Σπυρίδων ἀνέθεσε στὸν νεώτερο ἐπίσκοπο Τριφύλλιο νὰ ἀπευθύνει λόγο πνευματικὸ στὸν λαό. Ὅταν δὲ χρειάσθηκε ὁ Τριφύλλιος νὰ ἀναφέρη τὸ Εὐαγγελικὸ ρητό, «Ἆρόν σου τὸν κράββατον καὶ περιπάτει» (Ἰω. 5, 8) καί, ἐπειδὴ ἀντὶ τῆς λέξεως «κράββατον» εἶπε «σκίμποδα», ὁ μέγας Σπυρίδων ἀγανάκτησε καί, διακόπτοντας τὸν μαθητή του καὶ δίνοντάς του μάθημα ταπεινοφροσύνης, τοῦ εἶπε: «Δὲν εἶσαι ἐσὺ καλύτερος αὐτοῦ, ποὺ εἶπε ”κράββατον” (τοῦ Χριστοῦ δηλαδή)! Γιατί λοιπὸν ντρέπεσαι νὰ μεταχειριστεῖς τοὺς λόγους Του»;5

Ἄλλοτε πάλιν οἱ δύο ἅγιοι βάδιζαν πρὸς τὴν Κερύνεια γιὰ κάποια ὑπόθεση. Ἀφοῦ λοιπὸν πέρασαν ἀπὸ τὴν Κυθραία καὶ ἔφθασαν σὲ κάποια ἐξαιρετικὴ τοποθεσία, γεμάτη μὲ δέντρα καὶ νερά, ποὺ λεγόταν Παρύμνη, ὁ ἅγιος Τριφύλλιος, ἐκστατικὸς ἀπὸ τὴν ὀμορφιὰ καὶ εὐφορία τοῦ τόπου, ἄρχισε νὰ διαλογίζεται πῶς θὰ μποροῦσε νὰ ἀποκτήσει γιὰ τὴν ἐπισκοπή του ἕνα κομμάτι γῆς ἐκεῖ. Τὶς σκέψεις του αὐτές, ἂν καὶ δὲν εἶπε τίποτα, συνέλαβε ἀμέσως ὁ διορατικὸς τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος νοῦς. Καί, χωρὶς νὰ χάσει εὐκαιρία, νουθέτησε πατρικὰ τὸν μαθητή του νὰ μὴ ποθεῖ γήινους ἀγροὺς καὶ ἀμπελῶνες, ποὺ φεύγουν καὶ χάνονται, ἀλλὰ νὰ ἔχει πάντα τὴν

καρδιά του στὴν οὐράνια πατρίδα μας, τὴν ἄνω Ἰερουσαλήμ, ὅπου, ὅποιος ἀξιωθεῖ νὰ κατοικήσει, παραμένει αἰώνια. Τότε ὁ ἅγιος Τριφύλλιος ζήτησε συγγνώμη καὶ μετανόησε γιὰ τὴν ἄκαιρη ἐπιθυμία του6.

Ἔτσι λοιπὸν ὁ Τριφύλλιος ἔγινε σὲ ὅλα μιμητὴς τοῦ μεγάλου Σπυρίδωνος, ζώντας μὲ ἁπλότητα καὶ ταπείνωση. Συχνὰ διανυκτέρευε στοὺς ἀγρούς, ἀπέφευγε νὰ καταφεύγει στὰ δικαστήρια ὅταν τὸν ἀδικοῦσαν, ζοῦσε μὲ πτωχεία, προσευχὴ καὶ νηστεία, ἐλεώντας πάντοτε τοὺς πτωχούς. Στοὺς μεγάλους δὲ σεισμούς, ποὺ συγκλόνισαν τὴν Κύπρο κατὰ τὸν 4ο αἰώνα, ὁ ἴδιος μὲ τὰ χέρια του ἔσκαβε καὶ ἔβγαζε ἀπὸ τὰ ἐρείπια τοὺς νεκρούς, τοὺς ἑτοίμαζε γιὰ ταφὴ καὶ τοὺς κήδευε ὁ χριστομίμητος. Γι᾽ αὐτὸ καὶ σὰν ἄλλος Ἐλισσαῖος, ὅπως ἐκεῖνος ἀπὸ τὸν Ἠλία, κληρονόμησε ἀπὸ τὸν Γέροντά του ἅγιο Σπυρίδωνα πλούσια τὴ Χάρη καὶ τὴ θαυματουργικὴ δύναμη.

Ἡ Κύπρος, ἀπὸ τὸν 4ο αἰώνα καὶ ἐξῆς, ὑπηρετοῦσε ὡς ἐνδιάμεσος σταθμὸς τῶν προσκυνητῶν πρὸς καὶ ἀπὸ τοὺς Ἁγίους Τόπους. Ἐπιθυμώντας λοιπὸν ὁ ἅγιος νὰ δημιουργήσει μοναστήρι γιὰ τὴ φιλοξενία τῶν μοναστριῶν, ποὺ ἔρχονταν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη καθοδὸν πρὸς τὴν ἁγία Γῆ, πείθει τὴ μητέρα του καὶ γίνεται συνεργὸς στὸ ἱερὸ τοῦτο ἔργο, κτίζοντας ταυτόχρονα καὶ μεγάλο καθεδρικὸ ναὸ στὴ Λευκωσία. Τέλος, καὶ ἡ ἴδια ἡ Δομνίκη, ὑπακούοντας στὶς προτροπὲς τοῦ υἱοῦ της, κείρεται μοναχὴ στὸ μοναστήρι αὐτό, ὅπου καὶ τελειώνει τὸν βίο της θεάρεστα καὶ θάπτεται ἐκεῖ, καὶ ἀναδεικνύεται καὶ ἡ ἴδια πηγὴ θαυμάτων7.

Ὁ ἅγιος Τριφύλλιος συμμετέσχε μαζὶ μὲ τὸν ἅγιο Σπυρίδωνα, καθὼς καὶ μὲ ἄλλους συγχρόνους του Κυπρίους ἐπισκόπους, στὴ Σύνοδο τῆς Σαρδικῆς (343 μ.Χ.), τῆς ὁποίας καὶ προσυπέγραψε τὰ Πρακτικά8. Ὑπῆρξε ἐπίσης λόγιος καὶ πολυγραφώτατος συγγραφέας, σύμφωνα μὲ τὸν Δυτικὸ Πατέρα ἅγιο Ἱερώνυμο9, ὁ ὁποῖος ἀναφέρει ὅτι εἶχε διαβάσει ἕνα ἔργο τοῦ ἁγίου Τριφυλλίου, τὸ «Ὑπόμνημα εἰς τὸ ἎΙσμα τῶν ἈΙσμάτων»10. Ἐπίσης, στὸ Λεξικὸ Σουΐδα (ἢ Σούδα)11 ἀναφέρεται ὅτι ὁ ἅγιος Τριφύλλιος εἶχε γράψει σὲ ἰαμβικὸ ποιητικὸ μέτρο τὸν «Βίο καὶ τὰ θαύματα τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος»12. Ἔτσι γνωρίζουμε δύο ἀπὸ τὰ ἔργα τοῦ ἁγίου Τριφυλλίου, κανένα δυστυχῶς ἀπὸ τὰ ὁποῖα δὲν σώθηκε.

Ὡς πρὸς τὰ σωματικὰ χαρακτηριστικά, ὁ ἅγιος Τριφύλλιος ἦταν ψηλὸς καὶ λευκός, μὲ ξανθὰ μαλλιὰ καὶ γένεια καὶ γαλανὰ μάτια. Διακρινόταν ἀπὸ μακριὰ ἡ εὐγενικὴ καταγωγή του καὶ ἦταν γλυκὺς καὶ εὐχάριστος στὴ συνομιλία. Ἀφοῦ λοιπὸν ἔφθασε σὲ γῆρας βαθὺ καὶ ἔγινε «πλήρης ἡμερῶν τῶν τοῦ πνεύματος», ἐκοιμήθη ἐν Κυρίῳ κατὰ τὰ τέλη τοῦ 4ου αἰώνα καὶ τὸ σῶμα του κατετέθη στὸν μεγάλο ναό, ποὺ ἔκτισε στὴ Λευκωσία. Ὁ δὲ «Πατὴρ τῶν Φώτων» τὸν τίμησε στὸν οὐρανό, ὅπως καὶ στὴ γῆ, καὶ τὸν δέχθηκε ὡς πρέσβυ χάριν τῆς ποίμνης καὶ τῆς πατρίδας του.

Ἀρκετὰ ἀργότερα, σὲ κάποια ἀπὸ τὶς ἀραβικὲς ἐπιδρομὲς (649-950 μ.Χ.), ὅταν οἱ Ἄραβες σύλησαν καὶ τὸν ναὸ τῆς Παναγίας τῆς Ὁδηγητρίας13, ποὺ εἶχε ἀνεγείρει ὁ ἅγιος, βρῆκαν τὸ λείψανό του ἄφθαρτο καὶ εὐωδιαστὸ καί, ἀλίμονο στὴν ἀπανθρωπία τους, ἀπέκοψαν τὴν τιμία του κεφαλή, ἀπὸ τὴν ὁποία, ὢ τοῦ θαύματος, ἔρρευσε αἷμα, μὲ τὸ ὁποῖο ὁ Θεὸς ἔδειξε ὅτι τὸν ἔστεψε, ἔστω καὶ μετὰ θάνατον, μὲ τὸ στεφάνι τοῦ μαρτυρίου. Ὕστερα οἱ ἐπιδρομεῖς ἔριξαν καὶ τὸ σῶμα τοῦ ἁγίου στὴ φωτιὰ γιὰ νὰ καεῖ, ἀπὸ τὸ ὁποῖο διέσωσαν οἱ πιστοὶ ὡρισμένα τεμάχια, ποὺ ἐξέθεταν κατόπιν σὲ προσκύνηση κατὰ τὴν 3η Μαΐου, ἡμέρα, ποὺ ἔγινε ἡ ἐπιδρομὴ τῶν βαρβάρων.

Ὁ ἅγιος Νεόφυτος ὁ Ἔγκλειστος14, ὅπως καὶ ἀργότερα ὁ Λεόντιος Μαχαιρᾶς15, ἀναφέρουν πὼς τὴν κάρα τοῦ ἁγίου διέσωσε ὁ ὅσιος Διομήδης (ἑορτάζει στὶς 28 Ὀκτωβρίου), ποὺ ἀσκήτευε στὸν Λευκωμιάτη, προάστειο τῆς Λευκωσίας. Ὅταν δὲ τὸν καταδίωξαν οἱ ἐπιδρομεῖς, μὲ θαῦμα τοὺς ἀκινητοποίησε, καὶ κατόπιν τοὺς θεράπευσε καὶ ὡδήγησε στὴν πίστη τοῦ Χριστοῦ.

Σήμερα ἡ χαριτόβρυτη κάρα τοῦ ἁγίου Τριφυλλίου βρίσκεται θησαυρισμένη στὴν ἱερὰ καὶ βασιλικὴ μονὴ τοῦ Κύκκου, φυλασσόμενη σὲ ἀργυρὴ λειψανοθήκη.

Ὁ παλαιὸς ναός, ποὺ ἔκτισε ὁ ἅγιος καὶ ὅπου βρίσκονταν τὰ λείψανά του, δὲν ὑπάρχει σήμερα, διότι κατεστράφη ἀπὸ τοὺς Ἐνετοὺς τὸ 1567, ὅταν ἔκτιζαν τὰ τείχη στὴ Λευκωσία. Πρόσφατα ἔχει ἀνεγερθεῖ μικρὸ Παρεκκλήσι πρὸς τιμή του, μέσα στὴν αὐλὴ τοῦ Ἑλενείου Δημοτικοῦ Σχολείου Λευκωσίας.

Ἡ μνήμη τοῦ ἁγίου Τριφυλλίου τελεῖται στὶς 13 Ἰουνίου16.

Ταῖς αὐτοῦ ἁγίαις πρεσβείαις, Χριστὲ ὁ Θεός, ἐλέησον καὶ σῶσον ἡμᾶς. Ἀμήν.

***

1. Ἡ παράδοση αὐτὴ καταγράφεται στὸν παλαιὸ καὶ μόνο γνωστὸ Βίο τοῦ ἁγίου Τριφυλλίου, ποὺ γράφτηκε κατὰ τὸν 11ο ἢ τὶς ἀρχὲς τοῦ 12ου αἰώνα στὴ Λευκωσία τῆς Κύπρου, καὶ ποὺ ἐκδόθηκε ἀπὸ τοὺς Βολλανδιστὲς (ἀρχικὰ στὰ Acta Sanctorum, Jun. II, σσ. 682-685, καὶ ἀργότερα, διορθωμένος μὲ σχόλια, στὸ περιοδικὸ Analecta Bollandiana, τόμ. LXVI [1948], σσ. 11-26). Οἱ ὑπόλοιπες πηγὲς γιὰ τὸν βίο τοῦ ἁγίου Τριφυλλίου (Βίοι τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος, ἅγιος Ἱερώνυμος, ἱστορικὸς Σαλαμίνιος Σωζομενός, Λεξικὸ Σουΐδα, Νικηφόρος Κάλλιστος, Λεόντιος Μαχαιρᾶς) δὲν ἀναφέρονται καθόλου στὴ ζωὴ τοῦ ἁγίου πρὶν νὰ γίνει μαθητὴς τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος. Ἁπλῶς ἀναφέρουν γενικὰ τὶς νομικὲς σπουδές του στὴ Βηρυτὸ (βλ. κατωτέρω).2. Ὁ σχεδὸν σύγχρονός του ἱστορικὸς Σωζομενὸς (γεννήθηκε γύρω στὸ 380 μ.Χ.) ὀνομάζει τὸν ἅγιο, «Τριφύλλιον τὸν Λεδρῶν ἐπίσκοπον, ἄνδρα ἄλλως

τε ἐλλόγιμον καὶ διὰ νόμων ἄσκησιν πολὺν χρόνον ἐν τῇ Βηρυτίων πόλει διατρίψαντα» (Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, 1,11,8). Παρόμοια γράφει, ἀρκετὰ ἀργότερα (14ο αἰ.), καὶ ὁ Νικηφόρος Κάλλιστος γιὰ τὸν «Τριφύλλιον ἐκεῖνον τὸν Λεδρῶν ἐπίσκοπον, λόγου τε ἀρκούντως πεπειραμένον, καὶ διὰ νόμων ἄσκησιν πλεῖστον ἐν τῇ Βηρυτῶν διατρίψαντα πόλει» (Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, 8, 42).

3. «Βίος τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν καὶ θαυματουργοῦ Σπυρίδωνος συνταχθεὶς ὑπὸ Θεοδώρου ἐπισκόπου πόλεως Πάφου», στό: P. Van den Ven, La legénde de S. Spyridon, évêque de Trimithonte, Louvain, 1953, σσ. 37-48, §8 καί, Ἁγίου Συμεὼν τοῦ Μεταφραστοῦ, Βίος… τοῦ ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν Σπυρίδωνος…, Migne P.G., τόμ. 116, 437 A-C.

4. Στὶς διάφορες πηγὲς ἡ Λευκωσία ἀναφέρεται καὶ ὡς πόλη τῶν Λεδρῶν ἢ Καλλινικήσεων ἢ Λευκῶν Θεῶν.

5.Σωζομενοῦ, ὅπ. ἀν. (ἐπισημ. 2), I, 11, 9.

6. P. Van den Ven, ὅπ. ἀν. (ἐπισημ. 3), §14, σσ. 63-65 καί, Ἁγίου Συμεὼν τοῦ Μεταφραστοῦ, ὅπ. ἀν. (ἐπισημ. 3), 452 B-D.

7. Analecta Bollandiana, ὅπ. ἀν. (ἐπισημ. 1), σ. 17.

8. Ἀθανασίου τοῦ Μεγάλου, Ἀπολογητικὸς Δεύτερος, 50, 2, ΒΕΠΕΣ, τόμ. 31, σ. 90.

9. ἉγίουἹερωνύμου, De viris illustribus, Migne P.L., τόμ. 23, 695.

10. Τοῦἰδίου, Epistola 70, 4 (ad rhetorem Magnum), στό: Jerome Labor (ἐπιμ.), Saint Jerome lettres, τόμ. III, Paris 1953, σ. 213.

11. Τὸ Λεξικὸ Σούδα (Σουΐδα) εἶναι ἐγκυκλοπαιδικοῦ περιεχομένου ἔργο, ἀποτέλεσμα συλλογικῆς ἐργασίας, ἡ ὁποία πραγματοποιήθηκε κατὰ τὸν 10ο μ.Χ. αἰώνα.

12. «Τριφύλλιος ἐπίσκοπος, μαθητὴς Σπυρίδωνος τοῦ θαυματουργοῦ τοῦ Κυπρίου· ὃς ἔγραψε τὰ θαύματα τοῦ ὁσίου καὶ τερατουργοῦ πατρὸς ἡμῶν Σπυρίδωνος, ὡς γέγραπται ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ, δι᾽ ἰάμβων· ἃ χρὴ ἐκζητῆσαι ὡς λίαν ὠφέλιμα» (Λεξικὸν Σούδα [Σουΐδα], τόμ. ΣΤ΄, 1045, (ἔκδ.) Imm. Bekker, Βερολίνο 1854). Ὁ ἅγιος Θεόδωρος Πάφου, ποὺ ἄκμασε κατὰ τὸν 7ο μ.Χ. αἰ., στὸν Βίο τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος, ποὺ συνέγραψε, φαίνεται νὰ ἀμφισβητεῖ τὴ συγγραφὴ τοῦ Βίου τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος σὲ ἰαμβικοὺς στίχους ἀπὸ τὸν ἅγιο Τριφύλλιο (βλ. P. Van den Ven, ὅπ. ἀν. (ἐπισημ. 3), σσ. 77-78).

13. Λεοντίου Μαχαιρᾶ, Χρονικόν, στό: Dawkins, R. M., Leontios Makhairas, Recital

concerning the Sweet Land of Cyprus entitled ‘Chronicle’, τόμ. I-II, Oxford 1932, §35.

14. «Νεοφύτου πρεσβυτέρου Μοναχοῦ καὶ ἐγκλείστου ἐγκώμιον κεφαλαιῶδες εἰς τὸν ὅσιον… Διομήδην…», στό: H. Delehayé, «Saints de Chypre», Analecta Bollandiana, τόμ. XXVI (1907), σσ. 212-220 (ἀπὸτὸνκώδ. Par. Gr. 1189, ff. 134r-139v).

15. Ὅπ. ἀν. Ὁ ἅγιος Τριφύλλιος σὲ χειρόγραφα τοῦ Συνοδικοῦ τῆς Κυριακῆς τῆς Ὀρθοδοξίας τῆς Ἐκκλησίας Κύπρου, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀρύεται ἐν προκειμένῳ καὶ ὁ Λεόντιος Μαχαιρᾶς στὸ Χρονικόν του (§30), κατονομάζεται ὡς Φωτολαμπὴς («Τριφυλλίου τοῦ Φωτολάμπους, ἐπισκόπουΛευκωσίας»), ἴσως γιὰ τὴν πλούσια Χάρη, ποὺ πλούτισε ὁ ἅγιος καὶ καταυγαζόταν ἔντονα ἀπὸ τὸ ἄκτιστο θεϊκὸ Φῶς.

16. Σὲ πολλὰ χειρόγραφα, στὸ Συναξάριον Κωνσταντινουπόλεως (Acta Sanctorum, Propylaeum Novembris, 748) καi στὰ ἔντυπα Μηναῖα, ὡς ἡμέρα τῆς μνήμης τοῦ ἁγίου ἀναγράφεται ἡ 12η Ἰουνίου, σὲ λίγα δὲ χειρόγραφα ἡ 11η Ἰουνίου. Ἀσματικὴ Ἀκολουθία πρὸς τιμή του (ἐλλιπὴ ὅμως), ἔχει ἐκδόσει ὁ πρ. Λεοντοπόλεως Σωφρόνιος Εὐστρατιάδης στὸ περιοδικὸ Ἀπόστολος Βαρνάβας, τόμ. ΣΤ΄(1934), σσ. 184-188 καὶ 200-204). Νέα πλήρης Ἀκολουθία ἔχει περιληφθεῖ στὴ σειρὰ τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου, Κύπρια Μηναῖα, τόμ. Η΄ (Μὴν Ἰούνιος), σσ. 95-108, μαζὶ μὲ σχετικὴ βιβλιογραφία (σσ. 109-112). Οἱ Χαιρετιστήριοι Οἶκοι τοῦ ἁγίου, ποίημα τοῦ κυροῦ Χαραλάμπους Μπούσια, ἔχουν περιληφθεῖ στὴν ἔκδοση τῆς Ἱ. Μ. Σταυροβουνίου, Ὑμνολόγιον τὸ Χαρμόσυνον, Λευκωσία, 1996, σσ. 503-515.